

Náttúruminjasafn Íslands, hvað svo?

eftir Hilmar J. Malmquist
Morgunblaðið 27. desember 2006

Að undanfögnu hafa fjölmiðlar fjallað um málefni Náttúrugripasafns Íslands vegna nokkura óhappa sem orðið hafa á skömmum tíma og tengjast starfsemi safnsins. Nú síðast í desemberbyrjun var það heitavatnsleki í sýningarsölum að Hlemmi. Þar áður lak vatn í húsnæðinu um miðjan nóvember, en þá vildi svo „heppilega“ til að vatnið lak út úr húsinu en ekki inn í það. Í vor sem leið fór frost af geymslurými þar sem vísinda- og sýningargripir í vörslu Náttúrufræðistofnunar Íslands voru hafðir. Óhappið uppgötvaðist ekki fyrr en í haust og lítur út fyrir að umsjónarmenn frystigeyslunnar hafi fleygt á haugana ómetanlegum rannsóknargögnum og náttúrugripum að Náttúrufræðistofnun forspurðri.

Í tengslum við umfjöllunina á höfuðsafni Þjóðarinnar í náttúrufræðum er sjálfsagt að halda til haga sitthverju um tilurð og sögu safnsins, enda um margt merkileg og sérkennileg saga.

Á hrakhólum

Segja má að framangreind óhappasaga sé dæmigerð fyrir þann húsnæðisvanda sem Náttúrugripasafn Íslands hefur búið við í þau tæpu 120 ár sem safnið hefur verið við lýði. Náttúrugripasafn Íslands er skilgetið afkvæmi Hins íslenska náttúrufræðifélags (HÍN) sem stofnað var 16. júlí 1889. Annað tveggja höfuðmarkmiða með starfsemi HÍN var, og er enn, að reisa þjóðinni myndarlegt og vandað náttúrugripasafn. Fyrstu tvo áratugina flakkaði safnið á milli nokkurra staða í Vesturbænum, jafnt á milli heimahúsa sem verslunar- og skólabygginga. Afdrep safnsins fyrstu tvö árin (1890-1892) var að Vesturgötu 16b, heima hjá Benedikt Gröndal, skáldi, náttúrufræðingi og menningarfrömuði, og jafnframt fyrsta formanni HÍN.

Árið 1908 var safnið flutt að Hverfisgötu þar sem Þjóðmenningarhúsið er nú. Þar var safnið fram til 1960 og lifði blómatíma sinn fram til þessa. Til umráða voru 130 m² sýningarsalur og 50 m² geymsla og árlega heimsóttu safnið átta til tíu þúsund manns. Aðsóknarmet að íslensku náttúrugripasafni var slegið 1946, þegar um 15 þúsund manns heimsóttu safnið. Árið 1947 afhenti HÍN menntamálaráðuneytinu náttúrugripasafnið til eignar ásamt veglegum byggingarsjóði með þeim skilyrðum m.a. að reisa nýtt safnahús. Árið 1951 voru lög sett um safnið og það nefnt Náttúrugripasafn Íslands.

Árið 1960 var safninu lokað vegna þrengsla í húsakynnum við Hverfisgötuna. Fimm árum síðar voru lög sett um safnið og nafni þess breytt í Náttúrufræðistofnun Íslands. Sú ríkisstofnun er þ.a.l. einnig skilgetið afkvæmi HÍN líkt og safnið sjálft. Með tilkomu Náttúrufræðistofnunar jókst þáttur rannsókna verulega í starfseminni, en á kostnað sýningarsafnsins. Með nýjum lögum um Náttúrufræðistofnun sem tóku gildi 1993 dró enn frekar úr hlutverki stofnunarinnar varðandi sýningarsafnið.

Framhald harmsögunnar

Árið 1967 var Náttúrugripasafn Íslands opnað á ný eftir sjö ára Þyrnirósarsvefn í 100 m² bráðabirgðahúsnæði við Hlemm. Við þessar aðstæður bjó safnið í 22 ár, eða fram til 1989, þegar 100 m² salur á 4. hæð hússins bættist við sýningarrýmið í tilefni af 100 ára afmæli HÍN. Þar er safnið enn til húsa við óviðunandi aðstæður, í tveimur litlum herbergjum, hvort á sinni hæðinni í lyftulausum stigagangi, með lítt aðlaðandi og erfiðri aðkomu. Vinsældir safnsins eru og í takt við þessar aðstæður, en aðeins liðlega 2000 manns heimsóttu safnið á síðasta ári.

Ekki er þó svo að menn hafi setið auðum höndum í baráttunni fyrir betra húsnæði þá heilu öld og rúmlega það sem safnamálið hefur verið á dagskrá, en meira hefur verið um

loforð og skriffræði en efndir og framkvæmdir. Hátt í 20 nefndir hafa fjallað um málið og skilað af sér misþykkum álitserðum, nokkrar teikningar hafa verið gerðar af safnahúsinu, þ. á m. eftir Guðjón Samúelsson, og byggingarlóðum hefur verið úthlutað mörgum sinnum á höfuðborgarsvæðinu, t.d. þar sem Þjóðleikhúsið er nú. En allt kemur fyrir ekki.

Saga og staða höfuðsafns Þjóðarinnar í náttúrufræðum er dapurleg og þjóðarskömm af. Hér er ólíku saman að jafna við önnur helstu söfn landsins, Þjóðminjasafn Íslands, Landsbókasafn og Listasafn Íslands, sem öll hafa fengið viðunandi úrbætur í húsnæðismálum.

Eigum betra skilið

Öflugt sýninga- og kennslusafn um náttúrufræði er aðall og stolt hvernar velstæðrar þjóðar og dýrmætur fróðleiksbrunnur fyrir þegna og gesti viðkomandi lands. Enda eru slík söfn að finna í flestum stórborgum heims. Í ljósi þess að Íslendingar byggja og hafa byggt afkomu sína á náttúru landsins í mjög ríkum mæli, sem og þess að langflestir ferðamenn sem sækja landið heim gera það náttúrunnar vegna, er þeim mun mikilvægara að bjóða upp á veglegt sýninga- og kennslusafn um náttúru landsins.

Náttúra Íslands er um margt mjög athyglisverð og sérstök í hnattrænu samhengi, og okkur ber siðferðisleg skylda til að uppfæða um furður hennar og fegurð. Hér er bæði vísað til jarðfræðilegrar sérstöðu, sem felst m.a. í ungri jarðsögu, fjölbreytilegra jarðmyndana og góðu aðgengi þeirra, og til lífríkisins, sem að miklu leyti mótast af jarðfræðinni og legu landsins. Lífríkið einkennist öðru fremur af fáum tegundum, en gjarnan stórum og sterkum stofnum, auk oft á tíðum óvenjumikils breytileika í útliti og lífsháttum innan tegunda. Aðstæður á Íslandi, með unga, lítt mótaða náttúru í örri þróun, ásamt myndrænni fegurð í stórbrotnu landslagi elds og ísa, eru óvída annars staðar á jörðinni. Þessari náttúrufersemi eigum við að gera viðeigandi skil með kynningu og fræðslu í glæsilegu og veglegu Náttúruminjasafni Íslands.

Bjartara framundan?

Nú hillir enn einu sinni undir að skriður komist á safnamálin. Með safnalögunum, sem fjalla á heildstæðan hátt um minja- og náttúrusöfn í landinu, sem Björn Bjarnason þáverandi menntamálaráðherra lagði fram og öðluðust gildi 2001, er í fyrsta sinn kveðið á um heitið Náttúruminjasafn Íslands og að safnið hafi stöðu sem höfuðsafn á sviði náttúrufræða. Í bráðabirgðaákvæði laganna er þó tekið fram að þessi staða safnsins komi ekki til framkvæmda fyrir en sérlög hafi verið samin um safnið. Frumvarp þar að lútandi er nú til meðferðar á Alþingi. Verði það frumvarp að lögum skánar staða Náttúruminjasafnsins nokkuð. Enn er þó langt í land því í fyrrgreindu lagafrumvarpi er hvorki stafkrókur um hvernig haga eigi rekstri né tryggja fjárhag Náttúruminjasafnsins.

Það er vonandi að aðbúnaður og umgjörð hins nýja Náttúruminjasafns Íslands verði öll hin glæsilegasta og hvergi til sparað í faglegum kröfum og nýstárleika. Mikilvægt er að ígrunda vel forsendur rekstrar og brýnt að staðsetja safnið á höfuðborgarsvæðinu þar sem fólk er flest og aðgengi best árið um kring. Þá liggur í augum uppi, ef vel á að takast til með gagnsemi og glæsileika safnsins, að aldeilis óviðunandi er að koma safninu fyrir í notuðu húsnæði sem hannað er til allt annarra hluta en með þarfir náttúruminjasafns að leiðarljósi.

Höfundur er forstöðumaður Náttúrufræðistofu Kópavogs og stjórnarmaður í HÍN. Um safnamálin má lesa nánar á vefslóðinni www.hin.is